

УДК 658.012

Зміни потенціалу підприємства як рушійна сила його розвитку

Погорелов Ю.С.

Погорелов Юрій Сергійович, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. **Зміни потенціалу підприємства як рушійна сила його розвитку.** Розглянуті поняття потенціалу підприємства та розвитку підприємства. Сформовано аксіоматичні основи дослідження зміни потенціалу підприємства як рушійної сили його розвитку. Показано діалектичний зв'язок потенціалу підприємства та його розвитку. Показано вплив потенціалу на складові розвитку підприємства. Показано вплив складників потенціалу підприємства на формування окремих типів його розвитку. Розроблено матрицю аналізу достатності потенціалу підприємства для формування його конкурентоспроможності.

Ключові слова: потенціал, розвиток, діалектичний зв'язок, модель, тип розвитку, матриця, конкурентоспроможність.

Изменения потенциала предприятия как движущая сила его развития

Погорелов Ю.С.

Погорелов Юрий Сергеевич, доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой учета и аудита Полтавского национального технического университета имени Юрия Кондратюка. **Изменения потенциала предприятия как движущая сила его развития.** Рассмотрены понятия потенциала предприятия и развития предприятия. Сформированы аксиоматические основы исследования изменения потенциала предприятия как движущей силы его развития. Показана диалектическая связь потенциала предприятия и его развития. Показано влияние потенциала предприятия на составляющие развития предприятия. Показано влияние составляющих потенциала предприятия на формирование отдельных типов его развития. Разработана матрица анализа достаточности потенциала предприятия для формирования его конкурентоспособности.

Ключевые слова: потенциал, развитие, диалектическая связь, модель, тип развития, матрица, конкурентоспособность.

Changes of enterprise potential as driving force of its development

Pogorelov Y.S.

Pogorelov Yuriy Sergiyovich, doctor of economy, associate professor, head of chair of accounting and audit of Poltava Yuriy Kondratyuk National

technical university. **Changes of enterprise potential as driving force of its development.** There are notions of enterprise potential and enterprise development considered in the article. Axiomatic basics for research of changes of enterprise potential as driving force of its development are considered. Dialectic interconnection between enterprise potential and enterprise development is considered. Impact of enterprise potential on components of enterprise development is shown. Impact of enterprise potential components on forming some types of enterprise development is shown. Matrix of analysis of enterprise development sufficiency for forming its competitiveness is built.

Keywords: potential, development, dialectic interconnection, model, development type, matrix, competitiveness.

Постановка проблеми. Умовою успішного функціонування підприємства в умовах динамічного мінливого зовнішнього середовища є розвиток підприємства. Очевидно, що розвиток підприємства не є автокерованим процесом, який є іманентним підприємству, а тому створення та підтримка такого розвитку потребують цілеспрямованих зусиль з боку керівництва підприємства. Одним з напрямів забезпечення розвитку підприємства є актуалізація його рушійних сил. Питання рушійних сил розвитку підприємства є розглянутим [17], втім їхній перелік не можна вважати вичерпним.

З числа ресурсів діяльності підприємства істотний вплив на його розвиток здійснюють зміни потенціалу підприємства. Традиційно визнається, що зв'язок розвитку підприємства та його потенціалу є діалектичним [16,17,20], і такий діалектичний зв'язок дозволяє за рахунок формування цілеспрямованих змін у потенціалі підприємства забезпечити його розвиток. Аналіз та формування змін потенціалу підприємства як рушійної сили його розвитку створює передумови для актуалізації та підтримки процесу розвитку підприємства, що забезпечує життєздатність підприємства навіть у складних умовах зовнішнього середовища.

Аналіз досліджень і публікацій. Оперування поняттями потенціалу підприємства та його розвитку та дослідження впливу змін потенціалу

підприємства на формування його розвитку потребує стислого монографічного аналізу використуваних понять.

Поняття потенціалу сьогодні є широко вживаним в економіці. Традиційно визнається, що поняття "потенціал" (від латинського слова *potentia*) узагальнено розглядається як "сила", "міць"[20]. Поняття потенціалу використовується стосовно різних об'єктів у економічній науці («потенціал регіону», «потенціал ринку») й може мати характеристики, що уточнюють його зміст (демографічний потенціал, соціально-економічний потенціал, інноваційний потенціал тощо). Похідним від поняття потенціалу є поняття потенціалу підприємства, яке розглядають як сукупність показників або факторів, що характеризують його силу, джерела, можливості, засоби, запаси, здатності, ресурси й багато інших виробничих резервів, які можуть бути використані в економічній діяльності [5,6]. Якщо розглядати розуміння потенціалу підприємства ширше, то доцільно звернутися до визначення [1], згідно якого потенціал комплексно характеризує засоби, запаси та джерела, що можуть бути використані для досягнення певної цілі. У цьому визначенні важливим є включення до потенціалу не тільки внутрішніх ресурсів, але й зовнішніх можливостей, зв'язків, компетенцій тощо. Це дозволяє розглядати потенціал підприємства як сукупність факторів, що характеризують силу, джерела, спроможності, кошти, запаси, ресурси та інші резерви, які можуть бути використані в економічній діяльності [21, с. 1058]. Таким чином, можна дійти проміжного висновку, що потенціал підприємства узагальнено характеризує його ресурси та можливості та є основою для подальшої діяльності підприємства та формування майбутніх результатів.

Успішна діяльність підприємства в умовах мінливого агресивного зовнішнього середовища потребує розвитку підприємства. Розвиток є міждисциплінарною категорією, яка використовується у різних галузях знання стосовно різних об'єктів. Традиційно синонімами розвитку є

позитивні зміни, удосконалення, набуття нових можливостей тощо. У загальному розумінні розвиток розглядають як:

вищий тип руху зміни матерії і свідомості; перехід від одного якісного стану до іншого; від старого до нового [21, с. 453];

набуття нової якості, що зміцнює життєдіяльність в умовах мінливого середовища [4, с. 117];

Незворотня, спрямована, закономірна зміна матерії та свідомості. Зміна стану системи на інший, кращий, більш ефективний або більш доцільний, безповоротна, спрямована, закономірна зміна матерії та свідомості [13, с. 156].

Розвиток підприємства є похідною категорією від більш загального поняття розвитку й розглядається більш вузько:

сукупність змін різної економічної природи, спрямованості, інтенсивності, що об'єктивно відбиваються у соціально-економічній системі підприємства під впливом певних внутрішніх та зовнішніх факторів, а також приводять до переходу та фіксації підприємства у різних відносно стабільних організаційно-економічних станах [2];

динамічний процес кількісних та/або якісних змін підприємства для задоволення виявлених та нових додаткових індивідуальних та суспільних потреб [8];

процес нарощення внутрішнього та зовнішнього потенціалу в межах однієї організаційної форми [14];

сукупність цілеспрямованих змін діяльності для переходу та більш високий якісний рівень виконуваних функцій, більш ефективну структуру організації, виробництво конкурентоспроможної продукції [3];

процес переходу економіко-виробничої системи у новий, більш якісний стан шляхом нагромадження кількісного потенціалу, зміни й ускладнення структури і складу, наслідком чого є підвищення її здатності чинити опір руйнівному впливу зовнішнього середовища та ефективність функціонування [9].

Очевидно, що, з одного боку, розвиток підприємства, будучи виключно важливою характеристикою підприємства в контексті його довгострокового успішного функціонування, не виникає автоматично й має бути забезпечений певними управлінськими діями цільового характеру, а, з іншого боку, розвиток підприємства напряму пов'язаний із його потенціалом, що підтверджується наявними дослідженнями [9,14,16]. Тому **мета статті** полягає в дослідженні змін потенціалу підприємства як рушійної сили його розвитку

Викладення основного матеріалу статті. Онтологічною основою дослідження пропонується використати дослідницьку методологію І. Лакатоса [12], згідно якої потребує попереднього уточнення використовуваної аксіоматичної основи. Таке уточнення дозволяє простежити логіку подальших напрацювань та у разі необхідності верифікувати отримані результати.

Як аксіоматичні основи дослідження зміни потенціалу підприємства як рушійної сили його розвитку приймемо такі:

потенціал підприємства як сукупність ресурсів й можливостей та його розвиток як певний процес об'єктивно існують – аксіома існування (попри той факт, що потенціал підприємства та його розвиток є номінальними денотатами, кожен з яких має агрегований характер й слабку хронологічну визначеність, обидва вони мають чіткі прояви в діяльності підприємства)

потенціал підприємства не є незмінним і змінюється у часі внаслідок впливу різних факторів як ендогенної, так і екзогенної природи – аксіома іманентної динаміки;

керівні органи підприємства мають змогу здійснювати зміни потенціалу підприємства – аксіома керованості;

потенціал підприємства та його зміни істотним чином впливають на формування та протікання розвитку підприємства – аксіома впливу.

Визнання зазначених аксіом створює сукупність передумов для аналізу впливу змін потенціалу підприємства на його розвиток.

Аналіз змін потенціалу підприємства як рушійної сили розвитку потребує уточнення взятого за основу підходу щодо трактування потенціалу підприємства. Попри наявність значної кількості визначень поняття потенціалу, їх можна звести до двох принципово різних точок зору, які представляють потенціал підприємства як сукупність його ресурсів або як сукупність його можливостей та компетенцій. Зрозуміло, що можливості підприємства та його наявні компетенції є наслідком ресурсів, але не виникають автоматично разом із формуванням таких ресурсів. Тому, розглядаючи зміни потенціалу підприємства як рушійну силу його розвитку, пропонується потенціал підприємства розглядати широко, як сукупність наявних ресурсів, що на основі їхнього комбінування ведуть до формування нових можливостей та компетенцій підприємства.

Здійснений монографічний аналіз сутності потенціалу підприємства та його зв'язку із розвитком [6,10,11,16,20] дозволяє дійти сукупності важливих в контексті дослідження висновків щодо впливу змін потенціалу підприємства на формування його розвитку:

хронологічно розвиток підприємства та його потенціал мають діалектичний зв'язок (потенціал підприємства є передумовою для формування розвитку підприємства у майбутньому, а розвиток підприємства сприяє посиленню його потенціалу, потенціал виступає характеристикою поточного стану підприємства й передумовою формування його майбутніх результатів та майбутнього стану, а розвиток виступає шляхом переходу від поточного до майбутнього стану підприємства, розвиток підприємства в довгостроковому періоді виступає причинно-наслідковою основою для формування його нового потенціалу, а створений потенціал підприємства виступає причинно-ресурсною основою для його подальшого розвитку);

розвиток підприємства в довгостроковому періоді, використовуючи наявний потенціал підприємства, створює умови для руйнування його попереднього потенціалу та для створення нового потенціалу підприємства;

формування кількісних змін потенціалу підприємства (у вигляді збільшення виробничо-фінансових, інтелектуальних та трудових ресурсів) сприяє виникненню якісно нових шляхів та можливостей розвитку підприємства;

розвиток підприємства спрямований, у тому числі, на забезпечення його аутопойезису (у трактовці У. Матурани та Ф. Варели [26]), а потенціал створює для цього необхідні умови та містить необхідні ресурси;

в короткостроковому періоді щодо використання та збереження можливостей підприємства розвиток та потенціал підприємства є антагоністами, але в довгостроковому – співниками, оскільки в короткостроковому періоді розвиток вимагає переходу системи в нестабільний стан, витрачання певних ресурсів та можливостей тощо, а потенціал підприємства потребує нарощування ресурсів й можливостей, але в довгостроковому періоді розвиток підприємства сприяє посиленню його потенціалу, а міцний потенціал створює сприятливі умови для подальшого розвитку.

Потенціал підприємства та його розвиток виступають комплексними категоріями, кожна з яких має свої складові. Аналізуючи вплив змін потенціалу підприємства на його розвиток, представляється доцільним здійснити такий аналіз у розрізі окремих складових розвитку підприємства (табл. 1).

Табл. 1 узагальнено характеризує вплив потенціалу підприємства на формування його розвитку. Втім, для реалізації такого впливу на практиці заслуговує на увагу аналіз пов'язаності змін окремих складників

потенціалу підприємства із його розвитком, а це потребує уваги до окремих складників потенціалу підприємства.

Таблиця 1

Потенціал як основа для складових розвитку підприємства

Складова розвитку підприємства [17]	Вплив змін потенціалу підприємства на складову його розвитку
Кількісні та якісні зміни	Збільшення потенціалу підприємства передбачає кількісні та якісні зміни в його структурі та окремих можливостях, зокрема виробничо-фінансових, інтелектуальних та трудових. Крім того сам потенціал у вигляді зазначеної сукупності можливостей виступає ресурсною базою та полем для проведення змін
Поліпшення	Збільшення потенціалу підприємства є однією з умов поліпшення його стану у майбутньому. Наявний потенціал є передумовою поліпшення стану підприємства за рахунок нарощування можливостей або більш якісного їхнього використання
Довготривалість	Потенціал підприємства збільшується протягом певної тривалої кількості часу, але наявність потенціалу сприяє розвитку підприємства не миттєво або моментно, а у довгостроковому періоді
Процесний характер Сукупність процесів	Нарощення потенціалу підприємства представлене сукупністю процесів, за допомогою яких збільшуються ресурси та можливості підприємства
Збільшення потенціалу підприємства	Збільшення потенціалу підприємства в такому разі рекурсивно сприяє розвитку підприємства
Адаптація до зовнішнього середовища	Збільшення потенціалу підприємства, нарощуючи його ресурси на можливості, сприяє більшому запасу міцності й можливостям протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища, що позитивно впливає на абсолютну та відносну життєздатність підприємства, у тому числі за рахунок можливості більш швидкої та повної адаптації системи підприємства до змін у зовнішньому середовищі
Здатність протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища	
Підвищення життєздатності підприємства	
Внутрішня інтеграція підприємства	Нарощення потенціалу підприємства веде до ускладнення внутрішніх зв'язків і сприяє не просто накопиченню ресурсів та можливостей підприємства, але й їхній структуризації

відповідно до певних критеріїв, що веде до внутрішньої інтеграції

Єдиного підходу до виділення складників потенціалу підприємства не існує, окремі автори або розглядають окремі види потенціалу підприємства (інноваційний, виробничий, соціальний тощо) [6], або розглядають потенціал на основі комбінування окремих видів ресурсів [10], втім такий підхід для аналізу впливу змін потенціалу підприємства на його розвиток представляється недостатньо результативним. Зважаючи на вибраний підхід до трактування потенціалу підприємства, як, з одного боку, сукупності наявних ресурсів, а, з іншого боку, сукупності можливостей та компетенцій, які такі ресурси породжують, для опису впливу змін у потенціалі підприємства на його розвиток пропонується скористатися класичною моделлю підприємства 7S, авторами якої є Т. Пітерс та Р. Уотермен [15]. Безумовно, існують й інші моделі підприємства, наприклад моделі Берка-Літвіна, Бодді-Пейтона, Клоусона, Адамса, Надлера-Ташмана тощо (більш докладно [17]), але модель Пітерса-Уотермена для опису підприємства та його потенціалу, з одного боку, поєднує достатню простоту, а, з іншого боку, дозволяє повно описати всі необхідні елементи, комбінування яких породжує потенціал підприємства та створює передумови для його розвитку. Безумовно, не можна цілком ототожнювати елементи потенціалу підприємства та складники Пітерса-Уотермена, але модель у межах ресурсного підходу до трактування потенціалу підприємства дозволяє вдало описати наявні ресурси та фактори їхнього комбінування, що представляє істотний інтерес в контексті формування розвитку підприємства. Таким чином, аналітично вплив потенціалу підприємства на його розвиток за окремими складниками представлено у табл. 2. та табл. 3. У табл. 2 представлена загальна характеристика окремих елементів потенціалу за критеріями керованості та швидкості зміни, а також час актуалізації розвитку, який при цьому породжується. А у табл. 3

представлені характеристики розвитку, який породжується внаслідок змін відповідних елементів потенціалу підприємства. Цінність представленої у табл. 2. та 3 інформації полягає в тому, що вона дозволяє цілеспрямовано формувати необхідний розвиток підприємства шляхом зміни окремих складників його потенціалу з урахуванням характеристик таких змін та очікуваного типу розвитку.

Таблиця 2

**Вплив складників потенціалу підприємства
(на основі моделі Пітерса-Уотермена) на формування розвитку підприємства**

Елемент моделі [15]	Характеристика	Керованість	Швидкість зміни	Час актуалізації розвитку підприємства
Структура	Організаційна ієрархія та координація, розподіл й інтеграція завдань і дій	Висока	Середня	Тривалий
Стратегія	Сукупність цілей підприємства та свідомий вибір щодо досягнення таких цілей, пріоритетів та порядку їхнього досягнення	Висока	Низька	Середній
Системи	Головні та другорядні процеси, які підприємство використовує для виконання певних операцій	Середня	Низька	Середній
Цінності	Сукупність думок та очікувань, які персонал пов'язує з підприємством	Низька	Низька	Тривалий
Вміння (підприємства)	Організаційні можливості, що не залежать від особистостей, відмітні особливості, які суттєво виділяють підприємство серед інших	Середня	Середня	Нетривалий
Стиль керівництва	Пріоритети, стиль керівництва, ставлення керівництва до працівників підприємства	Середня	Середня	Середній
Персонал	Кількісні та якісні характеристики та компетенції працівників підприємства	Середня	Висока	Середній

Варто підкреслити, що запропонований підхід може бути використаний і на основі інших моделей потенціалу підприємства та

моделей підприємства, беручи до уваги, що потенціал підприємства є номінальним денотатом, а будь-яка модель представляє собою лише певний образ реальності. Тому запропонований підхід демонструє зручність аналітичного виділення складників потенціалу підприємства та аналізу їхнього впливу на формування розвитку підприємства, але не є єдино можливим.

З метою практичного формування розвитку підприємства на основі цільових змін його потенціалу представляється доцільним розробити аналітичний інструмент, приклад якого представлений на рис. 1. Ідея такого інструменту полягає в тому, що розвиток підприємства не є самоціллю у його функціонуванні. В умовах ринкової економіки розвиток не просто повинен забезпечити певні покращення в діяльності підприємства та набуття ним нових якостей, але й має сприяти успіху підприємства у конкурентній боротьбі [23]. Тому не можна обійти увагою питання аналізу впливу потенціалу підприємства на формування конкурентних переваг у процесі формування розвитку підприємства.

Таблиця 3

**Вплив змін потенціалу підприємства
на формування окремих типів його розвитку**

Елемент моделі [15]	Критерії типології розвитку підприємства [16]			
	Характер змін	Спрямованість змін	Джерело розвитку	Домінуючі перетворення
Структура	Революційний	Інтенсивний	Ендогенний	Структурні, організаційні
Стратегія	Революційний/ Еволюційний	Інтенсивний/ Екстенсивний	Ендогенний	Організаційні, субстратні
Системи	Революційний/ Еволюційний	Інтенсивний	Ендогенний	Організаційні, функціональні, субстратні
Цінності	Еволюційний	Інтенсивний/ Екстенсивний	Екзогенний	Субстратні, функціональні
Вміння (підприємства)	Еволюційний	Інтенсивний/ Екстенсивний	Ендогенний/ Екзогенний	Функціональні, субстратні
Стиль керівництва	Еволюційний	Інтенсивний/ Екстенсивний	Ендогенний	Субстратні, організаційні

Персонал	Революційний/ Еволюційний	Інтенсивний/ Екстенсивний	Ендогенний/ Екзогенний	Функціональні, субстратні
----------	------------------------------	------------------------------	---------------------------	------------------------------

Питання пов'язаності потенціалу підприємства та його конкурентоспроможності вирішується індивідуально для кожного підприємства, але з метою спрощення його вирішення представляється можливим розробити універсальний аналітичний інструмент у матричній формі, приклад якого поданий на рис. 1.

Сутність запропонованого аналітичного інструменту є такою: у матричній формі поєднуються складники потенціалу підприємства (залежно від вибраного підходу до його розуміння, за видами потенціалу, за видами ресурсів підприємства, за внутрішніми та зовнішніми компетенціями підприємства тощо) та альтернативні конкурентні переваги або елементи ключової орієнтації підприємства. При цьому склад конкурентних переваг може бути визначений на основі класичних конкурентних переваг за М. Портером [18,19], ключових компетенцій Г. Хамела та К. Прахалада [24], ціннісних дисциплін М. Трейсі та Ф. Вірсеми [22], ключових орієнтацій Дж Гараєдагі [7] тощо.

Ключова орієнтація підприємства	Технологія			
	Продукт			
	Ринок			
		Виробниче обладнання	Персонал	Монетарні ресурси

Складові потенціалу підприємства
(у межах ресурсного підходу)

Рис. 1. Матриця аналізу достатності потенціалу підприємства для формування його конкурентоспроможності

У кожній клітині сформованої матриці на основі експертної оцінки або аналітичних моделей має бути дана відповідь, наскільки певний складник або вид потенціалу підприємства є достатнім для досягнення певних конкурентних переваг.

Сформована таким чином матриця дозволить щодо потенціалу підприємства наочно визначити сукупність висновків:

наскільки потенціал підприємства є взагалі достатнім для забезпечення конкурентоспроможності підприємства на основі певних конкурентних переваг?

наскільки потенціал підприємства є достатнім для формування тих чи інших конкурентних переваг підприємства?

які складники або елементи потенціалу підприємства є достатніми і можуть виступити фундаментом формування унікальності та конкурентоспроможності потенціалу підприємства?

які складники або елементи потенціалу підприємства потребують свого посилення або покращання для формування та підтримки конкурентоспроможності підприємства?

Зрозуміло, що відповідь на такі питання дозволить на практиці впровадити зміни потенціалу підприємства для забезпечення його розвитку не тільки у загальному, але й у виключно прагматичному розумінні, посилення конкурентоспроможності підприємства та забезпечення його успішного функціонування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведених досліджень можна дійти упевненого висновку про вплив змін потенціалу підприємства на його розвиток. Розвиток підприємства та його потенціал знаходяться у діалектичному взаємозв'язку, і зміни потенціалу підприємства визначають набуття ним окремих складників розвитку.

Проаналізований вплив змін складників потенціалу підприємства на формування певних типів розвитку дозволяє актуалізувати розвиток підприємства. А розроблена матриця аналізу достатності потенціалу підприємства для формування його конкурентоспроможності дозволяє виявити слабкі місця у потенціалі підприємства та використовувати сильні місця для забезпечення його конкурентоспроможності.

Напрямами подальших досліджень у такому разі має стати формування конкретних управлінських інструментів для впровадження змін у складники потенціалу підприємства, оцінювальних моделей для визначення та аналізу кількісних залежностей між потенціалом підприємства та його розвитком, а також імплементація заходів щодо управління потенціалом підприємства у загальну систему управління.

Список використаних джерел

1. Бизнес: Оксфордский толковый словарь. Англо-русский. – М.: Прогресс-академия, РГГУ, 1995. – 734 с.
2. Богатирьев І.О. Ефективність розвитку підприємств // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – №7-8 (26-27). – С. 73-79.
3. Бульканов П.А. Управление организационно-экономическими изменениями в период развития компании: Автореф. Дис... канд. экон. наук: 08.00.05. – М.: Московский государственный университет электронной техники, 2007. – 29 с.
4. Василенко В.А. Организационно-циклическая и структурно-функциональная модели развития организации / В. А. Василенко // Культура народов Причерноморья. — 2004. — №88. — С. 100 – 107.
5. Воронков Д.К. Потенціал підприємства як основа реалізації змін в його діяльності / Д. К. Воронков // Культура народов Причерноморья. — 2010. — № 195. — С. 41–44.

6. Воронкова А.Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация / А. Э.Воронкова. — Луганськ: изд-во ВНУ им. В. Даля, 2000. — 310 с.
7. Гараедаги Дж. Системное мышление. Как управлять хаосом и сложными процессами. Платформа для моделирования архитектуры бизнеса / Джамшид Гараедаги ; пер. с англ. Е. И. Недбальской ; науч. ред. Е. В. Кузнецова. — Минск : Гревцов Букс, 2010. — 480 с.
8. Денисов В.Т., Грищенко О.В., Слюсарев А.В. Управление адаптивным развитием промышленных предприятий: Монография / НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. — Донецк, 2007. — 276 с.
9. Забродский В.А., Кизим Н.А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем. — Харьков: Бизнес-Информ, 2000. — 272 с.
- 10.Иванов Н.И. Экономические аспекты производственного потенциала. Теория и практика. — Донецк: ИЭП НАН Украины, 2000. — 420 с.
- 11.Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : [навч. посібн.] / Н. С. Краснокутська. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 352 с.
- 12.Лакатос И. Методология исследовательских программ / И. Лакатос ; пер. с англ. — М.: АСТ: ЕРМАК, 2003. — 380 с.
- 13.Лафта Дж. К. Теория организации : [учебн. пособ.] / Джавад Кадем Лафта. — М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. — 416 с.
- 14.Некрасова Е.В. Формирование эффективной системы устойчивого развития предприятия: Автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.05. — Ижевск: Удмуртский государственный университет, 2004. — 19 с.
- 15.Питерс Т. В поисках эффективного управления / Т. Питерс, Р. Уотермен. — М.: Прогресс, 1986. — 442 с.

16. Погорелов Ю.С. Потенціал підприємства як основа його довгострокового розвитку / Ю.С. Погорелов, А.Е. Воронкова // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — №4(94). — С. 77 - 84.
17. Погорелов Ю.С. Природа, рушійні сили та чинники розвитку підприємства / Юрій Сергійович Погорелов. — Харків: АдвАтм, 2010. — 352 с.
18. Портер М. Е. Конкуренція / М. Е. Портер. — СПб., М., К.: ИД "Вильямс", 2000. — 450 с.
19. Портер М.Е. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М.Е. Портер — М. : "Альпина Бизнес Букс", 2005. — 715 с.
20. Розвиток потенціалу підприємства в умовах економіки знань : [монографія] / за заг. ред. А.Е. Воронкової та Ю.С. Погорелова. — Луганськ: Глобус, 2012. — 541 с.
21. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. Прохоров А.М. — М.: Советская энциклопедия, 1989. — 1632 с.
22. Трейси М. Маркетинг ведущих компаний. Выбери потребителя, определи фокус, доминируй на рынке / М. Трейси, Ф. Вирсема. — СПб. : Диалектика-Вильямс, 2007. — 304 с.
23. Хомяков В.І., Вяткіна Т.Г., Вяткін П.С. Формування конкурентоспроможності підприємницького потенціалу підприємств (теоретичні аспекти) // Прометей. Рег. зб. наук праць з економіки. — Донецьк: ДЕГІ, 2006. — № 1(19). — С. 163-166.
24. Хэмел Г. Стратегическая гибкость: Пер. с англ. / Г. Хэмел, К. Прахалад, Г. Томас, — СПб: Питер, 2005. — 381 с.
25. Энциклопедический словарь / [гл. ред. Б. А. Введенский]. Т. 2. — М.: Советская энциклопедия, 1964. — 736 с.
26. Maturana H.R., Varela F.G. Autopoiesis and Cognition: The Realization of Living. — Dordrecht: Reidel, 1980. — 421 p.

